

POVIJESNI PROSTOR I PROCESI MODERNIZACIJE

Neke kriteriološke i epistemološke napomene

Matko Meštrović
Ekonomski institut, Zagreb

UDK 316.422
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 4. 11. 1995.

Relevantnost povijesnih zbivanja za određenu društvenu zajednicu reflektira se ponajprije u razvijenosti njezinih unutarnjih veza kojima se konstituira kao geopolitički entitet. Relativno vrijeme reprodukcije njezinih društvenih struktura jest njezino specifično društveno vrijeme. Ono je zavisno od dinamike globalnih procesa koji zasijecaju u njezin društveni prostor. Bitni su oni procesi koji određuju režim akumulacije kapitala jer je s tim povezan način i obuhvat društvene i političke regulacije, to jest normativna socijalizacija i institucionalna izgradnja društva. Globalizirajući procesi sve više dovode u pitanje poimanje društva konstituiranog kao država-nacija. Opći civilizacijski odnos spram ukupnih životnih uvjeta izražava se u dinamičkoj artikulaciji različitih oblika kapitala kao odnos distribucije/alokacije društvenih resursa i društvene moći.

1. POVIJESNOST PROSTORA

Neki je geografski prostor povijestan onoliko koliko uspijevamo u njemu raspoznati kontinuitet/diskontinuitet zbivanja koja su značajna za zbiljnost društvenog postojanja do koje nam je stalo.

1.1

Povijest općenito čine sva ona zbivanja što ih uzrokuje čovjek i koja su značajna za bit i postojanje čovječanstva i njegovih zajednica. Utoliko se i prethistorija od historije razlikuje samo po izvorima naših spoznaja o tim dalekim vremenima čovjekova bivanja čovjekom. Za ta razdoblja, iz kojih nema drugih os-

tataka do materijalnih, jedini kriterij veoma grubih vremenskih razgraničenja jesu sirovine koje je pračovjek koristio. Ali i oznake "kamenno", "brončano" i "željezno doba" mogu se primijeniti samo u Europi, a izvan toga prostora tek djelomično ili čak nikako. Ni Afrika ni Amerika ne znaju za pravo brončano doba. Uz to, tim se oznakama nazivaju određena stanja koja u užem geografskom području slijede jedno iza drugoga kao "doba", ali se pri promatranju širih prostanstava u određenim vremenskim horizontima nalaze usporedo kao "zone". Isto tako je i "povijesnost", kojom se označava vrijeme od prve upotrebe pisma i nastanka naselja gradskog tipa, prostorno veoma relativan kriterij. Dok je južni dio Balkanskog poluotoka već u drugom tisućljeću prije nove ere, zajedno sa istočnim Sredozemljem i Prednjom Azijom ušao u povijesni prostor, jadranska obala zajedno s Apeninskim poluotokom ući će u povijest tek 1500 godina kasnije, a čitavo Sredozemlje, zajedno sa sjevernoafričkom obalom, Pirinejskim poluotokom i današnjom Francuskom postat će povijesni prostor tek 450 godina nakon toga. Tada će i čitav geografski prostor današnje Hrvatske postati povijestan, ali ne i urbaniziran. Proces smanjivanja područja prethistorije, što ga taj kriterij – baš kao i širenje pismenosti – bitno označuje, ni u današnjem svijetu još nije dovršen. To ne znači da je i povijesna svijest naroda koji ga nastanjuju isključivo povezana s pismenošću, premda očito od nje nije ni posve nezavisna. Ipak, kad bi se pismenost uzimala kao apsolutni kriterij povijesnosti živućih populacija, povijest u mnogim dijelovima suvremenog svijeta još ne bi ni započela (Narr, 1990:53-57).

1.2

Svi oblici društvene organizacije svoj stvarni i/ili simbolički izraz nalaze upros-torenjem (spacijalizacijom). Zauzimanje prostora (teritorijalnost) u biti je ekološki proces što ga ljudska bića svojim djelovanjem izvršavaju i slijede, odomaćujući neko tlo, imenujući ga i omeđujući komuniciranje na njemu. Time ono postaje pozornicom drame društvene zbilje. Ni nacionalnost nije ništa drugo nego izvjesno ograđivanje društvenim membranama u širem okolinskom međudjelovanju, s pozivom na jedinstvo podrijetla, zajedničke jezične simbole, povijesno sjećanje ili nadu za budućnost. I mimo i preko oznaka državnih granica šire se danas mreže interakcija, napominje Lyman u svom u nas nedavno objavljenom članku o teritorijalnosti kao globalnom konceptu (Lyman, 1994:139-140;142-143). Te mreže omogućuju cvjetanje međunarodnog civilnog i komercijalnog društva i teritorijalizaciju međudjelovanja na globalnoj razini. Ali ratovanje, iako teritorijalno ograničeno, pokazuje da su i nasilni oblici simboličkog i stvarnog međudjelovanja još uvijek prisutni, baš kao što ni nužnost političkih oblika u kojima se otjelovljuju atributi kolektivnog sebstva još nije povijesno nadvladana. To, kao i spoznaja da dinamika uređivanja i pre-uređivanja svijeta svojim teritorijalnim učincima ugrožava svijet života a time i svaki zasebni živi svijet, suočava nas s pitanjem etičnosti moguće nove epistemologije našeg pristupa svemu onome što smo dosad tretirali kao "drugo" (Lyman, 143-145;147-148).

1.3

Još je pedesetih godina Georg Simmel upozoravao da praktički neizbježnu prostornu ukorijenjenost društvenih konfiguracija ne valja brkati sa stvarnim uzrocima društvenih procesa. Međe su "sociološke" a ne prostorne činjenice. Mnogi oblici socijalizacije naprosto se ne bi mogli razumjeti ako se podjednako u obzir ne bi uzeli i njihov prostorni kontekst i njihova upotreba prostora. U načelu, prostor je jedno od "najkonkretnijih" oblića društvenog života, on ga čini "realnim" u izrazima ljudske percepcije i ljudskog iskustva. Ali sam povijesni razvoj, od nomadskih plemena do modernih gradova i država, Simmel objašnjava porastom naše sposobnosti apstrahiranja. Nomadi teško mogu međusobno razlikovati sebe, skupinu i okolinu, jer ih zajedničko lutanje sili na čvrsto jedinstvo. Oni su iznutra vezani i u sebe zatvoreni, a udaljeni i nepristupačni spram vanjskog svijeta. Moderna država, pak, iako se još uvijek oslanja na teritorijalni nadzor i isključivost granica, apstrahira sve posebnosti ljudi i mjesta, svoj prostor i svoje građane uniformno tretira. Posve funkcionalni, objektivni odnosi općenito sve više apstrahiraju prostor. Zahvaljujući i modernim tehnologijama, mi danas možemo biti zajedno a da ne dijelimo zajednički prostor, ostajući svejedno u istom globalnom prostoru (Lechner, 1991:196-198;199-200).

1.4

Zasnivajući svoju filozofijsku antropologiju, Helmuth Plessner je ustvrdio da u čovjeka okolnosvjetska vezanost i svjetska otvorenost kolidiraju te da vrijede samo u odnosu uzajamnog križanja koje se, uslijed njegove ujedno životinjske i neživotinjske "naravi", ne da izmiriti. Isto se tako ni neka oštra granica između prirodnog i umjetnog čovjekova prilagođavanja ne da naznačiti. Tek unutar jednog kulturalno oblikovanog okvira opstanka nalazi on svoju udomljenost. Ali Plessner je i upozorio: prisutnost i samorazumljivost jednog duhovnog životnog prostora ne daju pravo da ga se označi kao okolni svijet, niti u singularu niti u pluralu; on omogućuje razvide u tuđi duhovni svijet, kao što se ujedno izdvaja i iz okolnosvjetskih veza posve vitalnog i emocionalnog karaktera (Plessner, 1994:32;36-37).

2. DRUŠTVENO VRIJEME

Relevantnost povijesnih zbivanja za određenu društvenu zajednicu reflektira se ponajprije u razvijenosti njezinih unutarnjih veza kojima se konstituira kao geopolitički entitet u prostoru vlastitog prepoznavanja. Relativno vrijeme reprodukcije/transformacije njezinih društvenih struktura jest njezino specifično društveno vrijeme, a zavisno je od dinamike globalnih procesa koji zasijecaju u njezin društveni prostor.

2.1

Pilarova studija, objavljena u Sarajevu 1918. godine, koja se danas uzima kao prvi znanstveni geopolitički traktat o hrvatskom prostoru, sadrži konstatacije i uvide u hrvatsku povijest koji nas ne mogu ostaviti ravnodušnima. Ponajprije, konstatacija da hrvatske zemlje nemaju prirodno jakih granica pa su najvećim dijelom otvorene tuđem useljavanju i kulturnim i političkim utjecajima. To je uzrokovalo da su među njima nastale kulturne i gospodarske razlike i opreke, premda jedino sjedinjene te zemlje mogu procvasti. A zatim, uvid da je za njihovo političko jedinstvo potrebna viša kulturna i civilizacijska razina (Pilar, 1918:II;20).

Pilar je čak ustvrdio da u cijeloj svjetskoj povijesti nije poznat narod koji bi imao težu i opasniju situaciju od one u kojoj se nalazi hrvatski narod. Ne samo da taj narod nije dorastao zadaći koju mu narav njegove domovine postavlja nego ni državni okvir u kojem je živio nije shvatio dužnosti koje prema tom narodu ima, kako s obzirom na njegovu povijesno-političku ulogu tako i s obzirom na geopolitički položaj hrvatskih zemalja (Pilar, 1918:30-32).

2.2

O samom narodu, u čije ime Pilar govori, mnogo određenije i prije njega govorio je Stjepan Radić. Na svoj način on je potpunije razumio povijesne pretpostavke i kulturne preduvjete državno-političke individualizacije hrvatskog naroda. Samo su oni narodi stvorili istinsku kulturnu zajednicu i jaku moralnu organizaciju koji su potpuno shvatili duh našeg vremena, to jest unutrašnji smisao i državotvorno značenje obiju temeljnih ideja naše civilizacije – demokracije i narodnosti. Samo takav narod ima sam u sebi uvjete da čitavo svoje narodno, odnosno državno područje uredi, bilo posve samostalno bilo u okviru neke međunarodne skupine. Pravo hrvatskog naroda da bude priznat i u Bosni i Hercegovini Radić nije izvodio niti iz državnog prava niti iz pravničkih formula, nego iz uloženog "duševnog kapitala", bez kojeg bi ta zemlja ostala puki vojnički tabor. "Hrvati su danas u Bosni-Hercegovini manjina; ali u Evropi se ni ljudi, ni narodi ne broje kao u Aziji, nego se važu, t.j. prosuđuju po kulturnim i gospodarskim svojim sposobnostima" (Radić, 1908:7-8;53;54).

2.3

Neravnomjerni je tijek i uzastopne stagnacije u kompleksnom procesu preobrazbe tradicionalne hrvatske etničke zajednice u modernu naciju Mirjana Gross objasnila nekim bitnim i trajnije prisutnim dezintegracijskim čimbenicima. Među njima je na prvom mjestu zasebnost političko-teritorijalnih jedinica sa slabom ili gotovo nikakvom međusobnom komunikacijom. I s veoma različitim društvenim strukturama: od klasično europskog agrarno-staleškog feu-

dalnog sustava, s varijantom u kajkavskoj Hrvatskoj i Slavoniji, seljačkog društva s obrambenom organizacijom u Vojnoj krajini, zatim društva mediteranskog, gradskog tipa u Dalmaciji, s feudalnom varijantom u Istri, do seljačkog društva u Bosni i Hercegovini koje se našlo unutar sustava turskog feudalizma.

Prevladavajuća naturalna privreda koja ne dopušta sustavne dodire, zatim velike seobe u 16. i 17. stoljeću koje su izmijenile strukturu svih južnoslavenskih etničkih skupina te nemogućnost razvoja gradova na feudalnom području bili su također snažna zapreka integraciji hrvatske nacije. Niti niz integrativnih čimbenika, kao što su plemićka tradicija pozivanja na samostalnu hrvatsku državu u ranom srednjem vijeku, renesansna književnost i umjetnost u Dalmaciji, pa i svakodnevni život puka koji je čuvao prirodnu jezičnu pripadnost, iako su odsudni za nacionalni opstanak, nisu sami po sebi mogli ubrzati nužni kvalitativni prijelaz iz statičke etničke u dinamičku nacionalnu svijest (Gross, 1981:175-177).

Je li u času propasti Habsburške monarhije hrvatska nacija već bila potpuno integrirana – istraživačko pitanje koje je Mirjana Gross postavila – dobilo je u njezinoj studiji izdiferenciranu teorijsku elaboraciju. Svestranost uvida što ga otvara u taj višestoljetni proces nadilazi praktički značaj pozitivnog ili negativnog odgovora na postavljeno pitanje.

2.4

Spomenuta studija objavljena je u zborniku *Društveni razvoj u Hrvatskoj*, koji, danas možemo reći, predstavlja svojevrsnu prekretnicu u našoj novijoj historiografiji. Nju je ponajbolje označila Mirjana Gross, urednica toga zbornika, u svom uvodniku ovim prekretnim gledištem: pojedina područja istraživanja ne mogu se kruto razgraničiti kao historije-pridjevi (ekonomska, politička itd.) i ne valja izolirati dijelove slojevite uzajamne zavisnosti povijesnog života, nego se oni moraju proučavati kao elementi historije "društva" (Gross:9).

Riječ je o konstituiranju društvene historije kao nove nauke o povijesti, koja bi srušila tradicionalne ograde između pojedinih segmentarnih disciplina znanosti o povijesti i uspostavila njezinu cjelovitost, kako je to opširnije pojasnio tri godine kasnije naš nedavno preminuli kolega Igor Karaman, u svom međašnom eseju *Prijelaz ili modernizacija*. Jer društvenim je znanostima zajednički opći okvirni predmet istraživanja globalna zajednica ljudi što je nazivamo društvom, u ukupnom vremenskom kontinuitetu postojanja i u totalitetu svih segmenata ljudskog življenja i djelovanja (Karaman, 1984:657).

Kriterije za utvrđivanje krupnih sastavnica relevantnog društvenohistorijskog totaliteta, smatrao je Karaman, valjalo bi potražiti u nekoliko temeljnih kompleksnih procesa modernizacije. Premda u odnosu prema tom totalitetu segmentarni, a po unutarnjoj strukturi agregatni, ti kompleksni procesi i cjelovito i

obuhvatljivo predstavljaju bit modernizacijskog preobražaja društva. Kao primjere takvih temeljnih procesa Igor Karaman je naveo tranziciju stanovništva, industrijalizaciju gospodarstva, urbanizaciju naselja, disperziju kulture, demokratizaciju politike i integraciju naroda (Karaman:661).

3. REŽIM AKUMULACIJE

Bitni su oni procesi koji određuju režim akumulacije kapitala, jer je s tim povezan način/obuhvat društvene i političke regulacije, to jest normativna socijalizacija i institucionalna izgradnja društva. Od toga zavisi i stabilizacija interakcije između pojedinca i društva, odnosno konzistentnost individualnog ponašanja sa shemom reprodukcije.

3.1

Povijest bi se, po mišljenju Douglassa C. Northa, najvećim dijelom mogla prikazati kao pripovijest o evolucijskom prirastu institucija. One nastaju zato jer u neizvjesnosti ljudskog međudjelovanja priskrbuju strukturu i poredak, pravila igre u političkoj, društvenoj i ekonomskoj razmjeni. Bilo da se sastoje od neformalnih prisila ili od formalnih pravila, one se prisilno provode. Neformalne prisile su produžetak i modifikacija formalnih pravila te čine glavninu onoga što se u jednom društvu smatra temeljnom kulturom. Način kako one postoje i kako se mijenjaju drukčiji je od načina promjene formalnih pravila, ali i formalna pravila i neformalne prisile, kao i način njihove provedbe, određuju sam karakter ljudskog međudjelovanja i čine institucionalnu matricu iz koje proizlaze mogućnosti pojedinčeva individualnog izbora (North, 1989:238-240).

Ideje dobivaju značenje i postaju djelotvorne zahvaljujući institucijama, jer one smanjuju troškove koje bismo morali plaćati za naša uvjerenja, tvrdi North. Pojedinačni politički i ekonomski poduzetnici pozivaju se na organizacije i teže maksimiziranju svojih probitaka u okviru postojeće institucionalne strukture. A to što se ishodi njihova djelovanja razilaze s njihovim nakanama, valja pripisati podjednako ograničenim sposobnostima pojedinaca kao i zamršenosti problema koje bi valjalo riješiti. Stoga je i put institucionalne promjene, koji određuje dugoročnu evoluciju društva, uobličena prisilama koje potječu iz prošlosti i iz nepredviđenih posljedica bezbrojnih pridodanih izbora koji neprekidno modificiraju te historijski proizašle prisile. Ta zavisnost puta govori da je povijest važna, da je i ona sama posljedica inkrementalne institucionalne promjene koja je rezultirala divergentnim putovima različitih ekonomija. Diskontinuitet institucionalne promjene, kao što su revolucije i slični lomovi, North objašnjava nesposobnošću sudionika u svijetu ovisnom o putu da se sporazumiju i tako odriješe od sputavajućeg procesa što ga uzrokuju putovi bez zajedničkog sjecišta (North, 241:242).

3.2

Po Arnoldu Gehlenu, prijelaz u industrijsku kulturu i ovladavanje anorganskim, pogotovo snagama njegove jezgre, ima značenje koje se kao kulturni prag može usporediti samo sa značenjem neolita. U tom se procesu nalazimo tek dvije stotine godina, ali nijedno područje kulture i nijedan živac u čovjeku neće ostati nedirnutim tom transformacijom. Ona može potrajati još stoljećima, ali je nemoguće unaprijed reći što će u toj vatri izgorjeti, što će se pretopiti, a što će se pokazati otpornim (Gehlen, 1994:262).

Ono što Gehlena intrigira i što čini iznimnom zadaću koju je sam sebi postavio, jest intencija da shvati promjenu strukture svijesti, a ne beskonačnu promjenu njezina sadržaja, i to suprotstavljanjem samorazumljivoj pretpostavci suvremene misli da sve ono što se danas učini zamislivim doista vrijedi za "svijet" ili za "čovjeka" – očito uzetih *in abstracto*. Stoga on i izrijeком odbacuje filozofiju kulture koja je dovela do modernog politeizma kulturnih vrijednosti, smatrajući je nesposobnom da pojmi svu snagu i gusto mnoštvo institucija u kojima se uspješno odvijalo čovjekovo uspinjanje do sebe samoga (Gehlen, 1994: 10).

Pojam osobnosti, evolucijski tako bitan, antropološki se može misliti samo u najčvršćoj vezi s pojmom institucija. Premda nas institucije na izvjestan način shematiziraju, prožimaju i tipiziraju uz naše ponašanje i naše mišljenje i osjećaje, da nema rezerve energije koje otuda izvlačimo ne bismo bili kadri domišljati i plodno djelovati u svojim uvjetima (268).

3.3

Pitanje modernosti u ekonomskom smislu – s kojim je vezano i šire pitanje kako će izgledati buduća društva – posljednjih se desetljeća nameće kao pitanje prijelaza s onu stranu industrijalizma i/ili fordizma kao njegova uzoritog dostignuća. Riječ je bila, i još je uvijek, o odgonetanju povijesnog smjera, o razumijevanju naravi kvalitativnog pomaka do kojeg dolazi u organizaciji ekonomskog života.

Nagoviještajući informacijsko društvo kao postindustrijsko, Bell je nadilaženje industrijalizma obrazlagao novom teorijom vrijednosti koja se zasniva na znanju a ne više na proizvodnom radu (1974), dok je njegove dublje proturječnosti vidio u nespojivosti hedonističke kulture naprednih kapitalističkih društava s racionalnošću koju zahtijeva ekonomski sustav (1976). Castells je, naprotiv, ustvrdio da društvo zasnovano na informacijama nije ništa više postindustrijsko nego što je industrijsko bilo postagrarno. Jer nije riječ o tome da sektor usluga potiskuje proizvodni sektor, već je riječ o novom informacijskom načinu razvoja koji se bitno razlikuje od industrijskog: znanje se koristi za generiranje novoga znanja, koje kao katalizator intenzivira cjelokupni proces ekonomske inovacije (1989).

U širem smislu fordizam se uzima kao obuhvatni pojam/naziv za poslijeratna razvojna kretanja u naprednim kapitalističkim zemljama. Akumulacija i rast dugotrajnije su bili osigurani mnogo više društvenom nego ekonomskom regulacijom. Izgrađena je kompleksna institucionalna okolina, politička i ideologijska, kao i ekonomska, koju Bowles i Edwards nazivaju društvenom strukturom akumulacije (1991:311), dok su francuski regulacionisti za objašnjenje te formacije uveli dva ključna pojma: režim akumulacije i način regulacije (Allen, 1993:187).

Fordistički režim akumulacije kapitala, zasnovan na masovnim standardiziranim obrascima proizvodnje i potrošnje, ključnu je kariku u povezivanju tih dviju sfera nalazio u odnosu nadnice. To je njegov distinktivni oblik. Nadnica je utjecala na razinu proizvodnje i na očekivane industrijske profite, s jedne strane, te na razinu zaposlenosti od koje ovisi potrošnja, s druge strane. Izvjesnost da se tržišta neće dramatično mijenjati davala je sigurnost investicijama, dok je dominantna tehnologija određivala standardnu kvalificiranost radne snage. Regulacijska mreža potpore tome kompleksnom sklopu obuhvaćala je i odgovarajuće kulturne obrasce i političku praksu. One su, premda u različitim zemljama drukčije, na okupu držale čitavo to industrijsko razdoblje. Svaka nacionalna ekonomija nalazila je svoj specifični put kroz fordizam, sukladno svojoj povijesnoj prošlosti te kulturnoj i političkoj posebnosti. Od toga ovisi i način njezine povezanosti s globalnom ekonomijom (Allen, 1994:171;176-178;187).

3.4

Već dugo Immanuel Wallerstein zagovara "gledište svjetskog sustava" kao nužni okvir objašnjenja društvenih promjena, jer se ekonomski i drugi društveni procesi potpunije mogu razumjeti samo u okviru svjetske ekonomije kao cjeline (1974). Analitička shema koju je on ponudio i koristio nije ništa izgubila na valjanosti ni danas, naprotiv, kao da pravo vrijeme za takvu orijentaciju u društvenim znanostima tek dolazi.

Kao organizirana podjela rada svijet se proteže preko političkih i kulturnih granica i djeluje bez obzira na političke i vojne snage, klasne prerogative ili ideologije. U Wallersteinovu razumijevanju svijeta kao sustava jezgru ili središte predstavljaju ekonomski i politički razvijene države koje su u povijesti nadzirale goleme resurse u svojim svjetskim imperijama. Periferiju svjetskog sustava čine zemlje koje su njegovi podsustavi. One su u međunarodnoj podjeli rada obilježene kao proizvođači dobara koja se pribavljaju za niske nadnice, s niskim profitima i s nevelikim kapitalom. Poluperiferijske države su slabi polovi u kontinuumu svjetske privrede čiji je rad naveliko eksploatiran i u ovisnom je odnosu. Locirane su na sredini toga kontinuuma, djelomično su razvijene i manje podložne manipulaciji središnjih zemalja. Kapitalistička svjetska ekonomija svojim cvjetanjem prekrila je čitavu Zemlju i sa sobom donijela tehnološku i ekološku "eksploziju" u korištenju prirodnih resursa. U nadzoru nad njima tu i nailazi na svoje granice. Jer, svjetski je sustav i ekološki sustav. Važnost pri-

rodnih resursa i jest u tome što ograničavaju ekonomske, socijalne i političke pomake i rast u sustavima (Korllos, 1991:134-135).

Zajedno s nizom drugih autora, Korllos nalazi da Wallersteinovo poimanje svijeta kao otvorenog sustava pruža novu mogućnost shvaćanja društvenih struktura i društvenih odnosa. Poglavitito glede globalne kulture i reprodukcije socijalnih tipova u svjetskim prostranstvima (136).

4. INTEGRACIJA I DEZINTEGRACIJA DRUŠTVENOG PROSTORA

Sociokulturni i socioekonomski procesi zbivaju se transnacionalno i transsocijalno, što zahtijeva i odgovarajuću konceptualizaciju koja je kadra obuhvatiti specijalizaciju svih simboličkih hijerarhija u sve većoj kompleksnosti civilizacijskog konteksta. Globalizirajući procesi, ali i distinktivni oblici društvenog života, dovode u pitanje poimanje društva konstituiranog kao država-nacija.

4.1

U historijskom diskursu što ga proizvodi zapadna hegemonija znanje i moć su isprepleteni. Europa je prva definirala svijet i proces imenovanja bio je produžetak procesa njezinih osvajanja. Stoga su i razvojne teorije i praksa bile istinite onoliko koliko su se podudarale s gledištima središta moći. Ipak, kaže Nederveen Pieterse (1991:5-6;8;19-20), premda je transkulturna narav pojmova proisteklih iz tog diskursa doista dvojbena, mogućnost univerzalnih ekplanatornih teza nije time posve isključena. Naprotiv, međucivilizacijska pitanja mogu tek dobiti na značenju. Dekonstrukciju Zapada valjalo bi prihvatiti kao povijesni i kao konceptualni projekt i temeljito propitati u kojoj je mjeri ono što mi zovemo "zapadnom civilizacijom" doista univerzalna ljudska baština. Što je u "zapadnim" doprinosima partikularističko, a što univerzalno, što kulturno-specifično, a što opće ili poopćljivo? Jer, ne smijemo zaboraviti, krivotvoreći svoju prošlost da bi je prilagodile okvirima svojih imperija, zapadne su elite zavarale i zapadnu historiju, a u tome i svjetsku historiju. Sada se približavamo točki obrata: dosadašnji model postaje problem kojim se valja pozabaviti. Potrebna je obratna antropologija: analiza Zapada, u prvom redu zapadnog fetišizma, terminima koji su dosad bili rezervirani samo za mrtve rukavce historije. Dekonstrukcija dosadašnjeg razvoja preduvjet je njegove rekonstrukcije (Nederveen Pieterse; 25-26).

Samo takvim prepoznavanjem povijesne dubine može se globalizacija svjetskih procesa vratiti svjetskoj povijesti i nadvladati radijus širenja modernosti kao puke vesternizacije. Na dnevnom je redu oblikovanje svjetskih društvenih odnosa. Povećanjem dostupnih načina organizacije, od globalne do lokalne razine, povećava se i raspon organizacijskih opcija koje se mogu simultano odvijati. One se mogu ticati svih socijalnih sfera, od institucionalne i pravne, do

političke, ekonomske ili kulturne. Taj pluralizam organizacijskih oblika podudaran je s pojavom višestrukog identiteta i s decentriranošću društvenih subjekata. Kao pojedinci oni su sposobni u isto vrijeme koristiti više organizacijskih opcija, a to je onda i novi okvir diverzifikacije i amplifikacije "izvora sebstva" (Nederveen Pieterse, 1993:4-7).

4.2

Teorija globalizacije, sada već neizbježna u društvenim znanostima, ima dva tematska aspekta. S jedne strane, svojom novom problematikom unosi prostornost u društvenu teoriju, pretvarajući vremenski slijed u prostorni okvir povijesnog razvoja. S druge strane, pridonosi razumijevanju sociokulturnih procesa i oblika života koji su sve ovisniji o međunarodnim društvenim, političkim i kulturnim organizacijama. Društveni život, dakle, valja razumjeti bez oslanjanja na "društvo" kao temeljnu generičku jedinicu (Featherstone, 1995:1).

Pojednostavljeno tumačenje kompleksnosti što je ta intenzifikacija transsocijetalnih tokova uvodi u oblikovanje kompeticijskih odnosa država-nacija i njihovih grupacija značilo bi da se naprosto slijedi univerzalistička logika modernosti. A njezin negativan ishod vidljiv je u bitnom povećanju apstrakcije, u iskorijenjenosti i ispražnjenosti smisla svakodnevnog života. U pomaku od "industrijskog društva" k "informacijskom svijetu" čak i konkretni radni proces podrazumijeva apstrakciju informacijskog proizvoda. Ali valja računati i s brojnim pozitivnim mogućnostima. Naizgled prazni i univerzalistički znakovi što cirkuliraju u svjetskom informacijskom sustavu mogu se preinačiti u različite konfiguracije značenja. Ta transformirana socijalna semantika mogla bi dati oblik rekonstituciji i re-kreaciji individualnog i komunalnog identiteta. Štoviše, Featherstone drži da različiti nacionalni projekti mogu izazvati i značajne pomake odnosa snaga u definiranju globalnog polja. Danas se može govoriti ne samo o europeizaciji ili amerikanizaciji nego isto tako o japanizaciji ili čak o brazilijanizaciji. Kod ove posljednje riječ je o prostornoj segregaciji različitih društvenih skupina u globalnim gradovima (1995:2-3).

4.3

Preobražaj političke ekonomije, sve više postaje jasno, jest i postfordistički i postmoderan. Trima oblicima kapitala – novčanom, proizvodnom i robnom, kao objektima u njihovu cirkuliranju međunarodnim prostorima sve se više pridružuje četvrti, koji je subjekt – promjenljivi kapital ili radna snaga. A u njihovu kruženju sve je teže razlučiti jednog od drugoga. Tu promjenu – da različiti subjekti i objekti kapitalističke ekonomije cirkuliraju internacionalnim razmjerima, na sve većim udaljenostima i sve većom brzinom – Lash i Urry nazivaju pomakom od organiziranog na dezorganizirani kapitalizam (1994:1-2).

Argumentaciju za svoju optimističku predodžbu budućeg razvoja oni zasnivaju baš na toj promjeni, jer ona po njihovu mišljenju bitno pomiče naglasak sa

strukturalističkih koncepcija društvenog procesa na sve veću važnost refleksivne ljudske subjektivnosti. Ekonomija znakova i prostora, kako oni nazivaju suvremeni globalni poredak, ili nered, jest struktura tokova koji čine decentrirani niz ekonomijâ. Iako su mreže tokova asimetrične, svejedno uz njih nastaju i novi razvoji. Ista ljudska bića koja su predmeti i subjekti tih ekonomija zauzimaju sve veću kritičku i refleksivnu distanciju prema njima. Posrijedi je pojačana individualizacija, proces detradicionalizacije. Društveni se akteri postavljaju slobodnije spram heteronomnih nadzora, da bi više nadgledali sami sebe. To nije u neskladu s promjenama u ekonomiji, s fragmentiranom i fleksibilnom proizvodnjom, koja sili pojedinca da se oslobode strukturalne rigidnosti fordističkog radnog procesa. Štoviše, današnji preduvjet akumulacije kapitala i jest u tome da se radna snaga osamostali i razvije veću refleksivnost spram propisa i uvjeta na radnom mjestu. Riječ je, dakle, o razvojnom procesu refleksivne akumulacije u cjelokupnom ekonomskom životu. Njegova je dublja osnova sve veća prožetost informacijskim i komunikacijskim strukturama. Društvene strukture nacionalnog dosega bivaju potisnute globalnim strukturama što ih čine umreženi tokovi. Samo ako se "mreže" uzmu u obzir, mogu se razumjeti današnji tokovi kapitala, novca, roba, rada, informacija i slika u vremenu i prostoru. Jedino kroz mreže objekti i subjekti zadobivaju mobilnost, tvrde ovi autori (3-7;24).

4.4

Već je u predgovoru svojoj knjizi o globalnoj antropologiji Jonathan Friedman (1994) naglasio da globalno sistemsko gledište iziskuje dekonstrukciju većine uvriježenih kategorija, u prvom redu pojma kulture. Neutralizirana i pretvorena u predmete potrošnje, što ih identificiraju, klasificiraju, studiraju i uživaju kulturalistički intelektualci, kultura je postala potencijalna osnova društvene moći. Globalna antropologija to mora shvatiti kao pojavu i oblik identifikacije socijalnih skupina koje se održavaju na površini društvenog procesa. Ali to ona može samo ako sačuva ono gledište s kojeg se vidi da su bitni kulturni procesi ukorijenjeni u svjetovima i u prostorima života, kao društvena iskustva dostupna analizi. To se gledište ne ustručava suočiti s makroekonomskim i političkim procesima s kojima su u oblikovanju svijeta kulturni procesi nerazdvojno povezani. Ne zaobilazeći probleme koji nas zatiču, ono je također spremno prihvatiti spoznaju da veliki civilizacijski centri ni u prošlosti nisu bili vječni. Ne bi bilo neobično da se to ponovno dogodi. Valja, dakle, izučavati sve procese koji su u to upleteni, od ekonomskih do psiholoških; istražiti veze između dezintegracije hegemonije, uspinjanja novih klasa i pada starih. I procese proletarizacije, etnifikacije i indigenizacije koji se vežu sa sve očitijom multikulturalizacijom, baš kao i uzdizanje novih hegemonija i pojavu novih središnjih regija (VI-VIII).

Globalnom antropologijom, naime, Friedman želi pokazati historijsko/povijesnu dubinu globalnih odnosa i njihovu formativnu obuhvatnost. Decentralizacija akumulacije u svijetu nije izazvala samo krizu Zapada nego i dramatičan ra-

sap Istočnog bloka i fragmentaciju sovjetskog carstva. Iz dugoročnije perspektive on vidi da zapadni svjetski sustav sve više kreće ne prema povećano hijerarhijskom međunarodnom poretku, nego da kao i nekadašnje merkantilne civilizacije teži decentralizaciji i povećanoj kompetitivnosti. Oslabljen i izmučen krizama, centar će vjerojatno propasti i izgubiti svoju hegemonsku moć, ali u korist novih rastućih središta imperijalističke akumulacije. Opći model centar/periferija nije dakle posebni oblik industrijskog kapitalističkog razvoja, nego zajedničko cikličko obilježje svih civilizacija. Stoga valja uzeti u obzir ne samo sadašnji ciklus koji općenito vezuje lokalne populacije s globalnim procesima reprodukcije nego u prvom redu distribuciju i reprodukciju uvjeta egzistencije i uvjete te reprodukcije (1-9).

5. PRIRODNI I STEČENI OBLICI KAPITALA/VRIJEDNOSTI

Od dominantnih subjektivnih činilaca ovisi što se uopće poima kao vrijednost. To je podložno promjeni općeg povijesnog konteksta i odgovarajućeg vrijednosnog sustava koji označuje tip i razinu civilizacije i njezin opći odnos spram ukupnih uvjeta života. Taj se odnos reflektira u dinamičkoj artikulaciji različitih oblika kapitala kao odnos društvenih resursa i društvene moći, u njihovoj aktualnoj i potencijalnoj distribuciji/alokaciji.

5.1

U kontekstu određene prakse organizacija prostora zapravo definira odnose između ljudi, njihova djelovanja, stvari i pojmova. Harvey je u Lefebvreovoj knjizi *La production de l'espace* (1974) pronašao tri dimenzije koje se u kompleksnosti prostornih praksi mogu razlučiti. Fizički i materijalni tokovi, prijenosi i međudjelovanja kojima se osigurava proizvodnja i društvena reprodukcija predstavljaju materijalne prostorne prakse. Svi znakovi i kognifikacije, kodovi i znanja koji omogućuju da se o tim praksama govori i da ih se razumije, svagdašnjim ili akademskim jezikom disciplinâ koje se bave prostornim praksama, od građenja i geografije do planiranja i socijalne ekologije, čine predodžbe prostora. Mentalne invencije, kodovi, znakovi i prostorni diskursi, utopijski nacrti, imaginarni krajolici, pa čak i materijalni konstrukti simboličkih prostora kojima se zamišljaju nova značenja ili mogućnosti prostornih praksi, čine treću dimenziju, prostore predodžbi. Lefebvre te tri dimezije još i dalje razlikuje kao iskušane, percipirane i zamišljene te u njihovim dijalektičkim odnosima vidi pokretača dramatičnih tenzija u kojima se može čitati povijest prostornih praksi. Prostori predodžbi imaju stoga mogućnost ne samo da utječu na predodžbu prostora nego da i djeluju kao materijalna proizvodna snaga u odnosu na prostorne prakse (Harvey, 1988:218-219).

S tom Lefebvreovom konceptualizacijom Harvey povezuje i Bourdieuovo tumačenje kako matrica koju čine percepcija, aprecijacija i akcija može fleksibil-

no izvršavati najrazličitije zadatke, a da u konačnici i sama bude ishod materijalnog iskustva objektivnih struktura. Posredničku ulogu u tome ima pojam "habitus" kao trajno instalirano generativno načelo koje proizvodi prakse težeći reprodukciji objektivnih uvjeta koji su ga i samog proizveli (219).

5.2

Svoju nepokolebljivu kritiku vladajuće ekonomske teorije Pierre Bourdieu je ponajviše usmjerio protiv njezina reduccionizma. Ona ne samo da čitav univerzum razmjene svodi na merkantilnu razmjenu nego se i svi drugi oblici razmjene po njoj implicitno definiraju kao neekonomski, to jest neinteresni. Interes ona razumije, i objektivno i subjektivno, samo kao maksimizaciju profita. Stoga su neinteresni, i za nju posve nezanimljivi, svi oni oblici razmjene koji omogućuju transsupstancijaciju, to jest u kojima se i najmaterijalniji tipovi kapitala predstavljaju u nematerijalnom obliku kulturnog i socijalnog kapitala, kao i obratno (Bourdieu, 1986:242).

Konstitucija znanosti merkantilnih odnosa kao ekonomske teorije, koja ni polje ekonomske proizvodnje ne može obuhvatiti u pravom smislu, spriječila je konstituciju jedne opće znanosti ekonomije koja bi bila kadra ponovno prisvojiti totalitet praksi i koja bi merkantilnu razmjenu tretirala kao samo jedan od oblika razmjene. Ta opća znanost ekonomije praksi, drži Bourdieu, morala bi nastojati obuhvatiti kapital i profit u svim njihovim oblicima i utvrditi zakonitosti po kojima se različiti tipovi kapitala (ili moći) mijenjaju jedan u drugi. Nemoguće je cjelovito objasniti strukturu i funkcioniranje društvenog svijeta ako se ne uzme u obzir kapital u svim njegovim oblicima, a ne samo u obliku koji priznaje ekonomska teorija. Jer društveni svijet nije ništa drugo do akumulirana historija, a kapital akumulirani rad koji osposobljava agente da prisvajaju društvenu energiju u obliku opredmećenog ili živog rada. To je snaga upisana u objektivne i u subjektivne strukture, ali i načelo koje je u osnovi zakonitosti društvenog svijeta. Stoga struktura distribucije različitih tipova kapitala u danom trenutku predstavlja njegovu imanentnu strukturu (243;241).

5.3

Obuhvatnosti te konceptualizacije Bourdieu zacijelo duguje i uvjerljivost svoje disciplinane transgresije, ali je njezin pravi temelj u korespondentnosti takvog načina mišljenja s promjenama režima istine koje naše vrijeme doživljava. A one se mnogo brže zbivaju nego što ih uspijevamo osvjestiti. Zadatak da se socijalne, ekološke i ekonomske brige povežu i podčine krajnjoj etičkoj regulaciji iziskuje doista krupan teorijski napor, poglavito kad je riječ o restrukturiranju razvojnih studija. Njima treba vratiti povijesnu dimenziju i osposobiti ih da obuhvate čitavo kompleksno polje koje Ignacy Sachs naziva ekosocioekonomika, u svom predgovoru knjizi Brazilca Cristovama Buarque, *The End of Economics* (1993). Razvojne znanosti moraju povratiti svoju heurističku i pedago-

šku vrijednost sagledavanjem realnih rješenja u praksi i u konkretnom povijesnopolitičkom procesu. Načelo, koje postaje nužnost, da se u oblikovanju tranzicijske strategije kretanja k socijalno pravednom, ekološki razboritom i ekonomski djelotvornom razvoju poštuju posebnosti prirodne, kulturne i sociopolitičke okoline, omogućit će i pluralnost razvojnih putova (VII-VIII).

Sam Buarque tu istu temu/problematiku promišlja na iskustvu Brazila, koji sa socijalnog i ekonomskog gledišta može pružiti sažeti portret čitavog planeta. Po važećim ekonomskim pokazateljima ta je zemlja uspješno prešla iz zaostale u modernu ekonomiju. Sa šireg, civilizacijskog gledišta, pak, kao nacija, Brazil nije postigao nikakav velik napredak kroz proteklo stoljeće. Naprotiv, u nekim aspektima bio je i veoma zakočen, njegova su ukupna dobra čak smanjena, pogotovo ako se u obzir uzmu buduće posljedice i posredni učinci podijeljenog i neobrazovanog društva i bezdušno rasipanje ostataka njegove kulturne i prirodne baštine (56).

Tragajući za bitnim spoznajama o mogućem izlasku te najveće južnoameričke zemlje iz tragične situacije, Buarque je kritički propitao i vladajuću podjelu rada u konvencionalnoj znanosti. Ona je organizacijski podijeljena u dva posve razdvojena polja od kojih se jedno bavi čovječanstvom, a drugo prirodom. U zoologiji i u nekim granama medicine ljudi se promatraju kao prirodna bića, ali izvan njihova društvenog konteksta. U antropologiji, sociologiji, ekonomici i psihijatriji izučavaju se kao društvena bića, ali nezavisno od njihova odnosa spram prirode. A isto se tako prirodne znanosti ne obaziru na zastrašujuću moć ljudske rase da stvara, preobrazuje i razara prirodu. Ni ostale se znanosti pritom ne osvrću na zbiljsku mogućnost da priroda bude ta koja će imati posljednju riječ u sudbini čovječanstva. Premda se prirodne osnove ekonomskog procesa u ekonomskoj znanosti klasificiraju kao "prirodni resursi", oni se kao takvi uvažavaju tek kad su od nekoga tehnološkim i pravnim sredstvima prisvojeni, kao da sami po sebi nisu vrijednost (21-22).

5.4

Ekonomski je proces, poput svakog drugog živog procesa, ireverzibilan i neopoziv, i ne može se objašnjavati mehanički, tvrdio je nedavno preminuli američki ekonomist, Rumunj, Nicholas Georgescu Roegen. Njegova se knjiga *The Entropy Law and the Economic Process* (1971), ignorirana među ekonomistima, u posljednje vrijeme sve više spominje u sve širem krugu znanstvenika. Biva i njima jasno da se zakonom entropije mogu zahvatiti i kvalitativne distinkcije do kojih dolazi između "inputa" vrijednih resursa (niske entropije) i konačnog "outputa" bezvrijednog otpada (visoke entropije). Socioekonomski proces zapravo transformira vrijednu materiju i energiju u otpad, ali stvarni "output" ekonomskog procesa, ili svakog životnog procesa, nije materijalna rijeka otpada, nego misteriozno, nematerijalno "uživanje u životu" (Georgescu Roegen, 1990:129).

Narav evolucije, a time i povijesti, jest permanentna borba u stalno novim oblicima, ona se ne da kontrolirati kao da je to predvidljiv fizikalno-kemijski proces. Područje pojava koje "pokriva" ekologija mnogo je šire od onoga kojim se bavi, ili može baviti, ekonomija. Ali ekonomija ne može ni pokušati riješiti najvažniji problem suvremenog čovječanstva – odnos kvalitete života susljednjih naraštaja – ako je njezin predmet samo razdioba resursa. Tom razdiobom upravlja samo jedan naraštaj (140;144).

Nešto drukčije nego što je to svojedobno nastojao Hegel, povijest ljudskog roda i danas se poistovjećuje s poviješću duha. Po suvremenoj znanstvenoj definiciji, duh je kompetencija da se dosegne svijet i sama sebe učini iz njega razumljivim. Znanstvene teorije razvijene posljednjih desetljeća drže da je ta sposobnost rezultat autopoeitičnog karaktera ljudskog organizma koji konstrukcijom djelovanja ovremenjuje svoj opstanak i stvara spregu u kojoj mogu biti zadovoljene njegove potrebe. Pri tome je vrijeme onaj kognitivni konstrukt pomoću kojeg čovjek ustanovljuje svoj "priključak" na dinamiku univerzuma. Forma toga priključka jest smisljeno djelovanje. Vrijeme djelovanja, pak, samoniklo je kulturno a ne prirodno dostignuće autopoeitskog procesa u kojem je reflektivno samoodnošenje jezgra fiktivnog "sada" – napomene su koje se mogu naći u knjizi Guntera Duxa, *Die Zeit in der Geschichte* (1992) koju je iscrpno predstavio Hotimir Burger u jednom od posljednjih brojeva časopisa *Socijalna ekologija* (Burger, 1995: 55-56; 58-59).

REFERENCIJE

- Allen, John (1992) Post-industrialism and post-Fordism, in Hall, Stuart and David Held and Tony McGrew, edited by, *Modernity and its Futures*, Cambridge: Polity Press in Association with The Open University.
- Bell, Daniel (1976) *The Cultural Contradictions of Capitalism*, New York: Basic Books.
- Bell, Daniel (1973) *The Coming of Post-Industrial Society*, New York: Basic Books.
- Bourdieu, Pierre (1986) The Forms of Capital, in Richardson, John G. edited by, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York: Greenwood Press.
- Bowles, Samuel i Ricard Edwards (1991) *Razumijevanje kapitalizma: Konkurencija, komanda i mijena u privredi SAD*, Zagreb: Školska knjiga.
- Buarque, Cristovam (1993) *The End of Economics: Ethics and the Disorder of Progress*, London/New Jersey: Zed Books Ltd..
- Burger, Hotimir (1995) Konstruktivistička antropologija Güntera Duxa. *Socijalna ekologija* Vol. 4 No. 1
- Castells, Manuel (1989) *The Informational City*, Oxford: Basil Blackwell.
- Featherstone, Mike (1995) Scott Lash and Roland Robertson, edited by, *Global Modernities*, London: Sage Publications.
- Friedman, Jonathan (1994) *Cultural Identity and Global Process*, London: Sage Publications.
- Gehlen, Arnold (1994) *Čovjek i institucije*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Georgescu Roegen, Nicholas (1971) *The Entropy Law and the Economics Process*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Georgescu Roegen, Nicholas (1990) *Energija i gospodarjenje*, Treći program Hrvatskog radija 30, Zagreb.

Gross, Mirjana (1981) O integraciji Hrvatske nacije, *Društveni razvoj u Hrvatskoj: Od 16. do početka 20. stoljeća*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

Harvey, David (1989) *The Condition of Postmodernity*, Oxford: Basil Blackwell.

Karaman, Igor (1984) Prijelaz ili modernizacija: Društenohistorijski procesi modernizacije i problemi prijelaznih razdoblja, *Naše teme* br. 4-5, Zagreb.

Korllos, Thomas S. (1991) World-system, Its Nature and Implications for Social Theory, *International Social Science Review* Vol. 66 No. 2.

Lash, Scott (1994) and John Urry, *Economies of Signs & Space*, London: Sage Publications.

Lechner, Frank J. (1991) Simmel on Social Space, *Theory, Culture and Society* Vol.8, London: Sage Publications.

Lefebvre, Henri (1974) *La production de l'espace*, Paris: Anthropos.

Lyman, Standford M. (1994) Territoriality as a Global Concept, *Revija za sociologiju* Vol. XXV br. 3-4.

Narr, Karl J. (1990) Rano doba i razvoj čovječanstava, *Povijest svijeta: od početaka do danas*, Zagreb: Naprijed.

Nederveen Pieterse, Jan (1993) Globalization as Hybridization, Institute for Social Studies *Working Papers* No. 152, The Hague.

Nederveen Pieterse, Jan (1991) Dilemmas of Development Discourse: The Crisis of Developmentalism and the Comparative Method, *Development and Change* Vol. 22, London: Sage Publications.

North, Douglass C. (1989) Institutional Change and Economic History, *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 145 (1).

Pilar, Ivo (1918) *Politički zemljopis hrvatskih zemalja*, Sarajevo: Komisijonalna naklada "Hrvatske tiskare".

Plessner, Helmuth (1994) *Condicio humana*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Radić, Stjepan (1908) *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu*, Zagreb: Tisak Hrvatske Pučke Seljačke Tiskare.

Wallerstein, Immanuel (1974) *The Modern World-system: Capitalist Agriculture and the Orgins of European World-economy in the Sixteenth Century*, New York: Academic Press.

HISTORICAL SPACE AND PROCESSES OF MODERNIZATION Some Criterional and Epistemological Notes

Matko Meštrović

Institute of Economics, Zagreb

The relevance of historical events for a certain society is reflected foremost in the degree of development of its internal connections by means of which it is constituted as a geopolitical entity. The relative time of reproduction of its social structures is in fact the society's specific social time. The latter depends on the dynamics of global processes which cut into society's social space. Essential are those processes that determine the order of accumulation of capital, because this in turn is connected with the mode and range of social and political regulation, i.e. normative socialization and the institutional development of society. Processes of globalization are increasingly raising doubts about understanding society constituted as a state-nation. The general civilizational attitude towards the sum-total of life conditions is reflected in the dynamic articulation of different forms of capital as the relationship between the distribution/allocation of social resources and social power.

DER HISTORISCHE RAUM UND MODERNISIERUNGSPROZESSE

Einige kriteriologische und epistemologische Hinweise

Matko Meštrović

Ökonomisches Institut, Zagreb

Die Relevanz geschichtlicher Vorgänge für eine bestimmte gesellschaftliche Gemeinschaft reflektiert sich in erster Linie im Entwicklungsgrad der internen Beziehungen, mittels deren diese sich als geopolitische Entität konstituiert. Die relative Zeit, die die Reproduzierung ihrer gesellschaftlichen Strukturen in Anspruch nimmt, ist ihre spezifische gesellschaftliche Zeit. Diese ist abhängig von der Dynamik globaler Vorgänge, die in ihren gesellschaftlichen Raum eingreifen. Wesentlich sind jene Prozesse, die die Art der Kapitalakkumulierung bestimmen, da damit Art und Umfang der gesellschaftlichen und politischen Regulation, d.h. die normative Sozialisierung und der institutionale Ausbau der Gesellschaft verbunden sind. Der Begriff der Gesellschaft als Staat/Nation wird durch die globalisierenden Prozesse immer mehr in Frage gebracht. Das allgemeine zivilisatorische Verhältnis zu den Lebensbedingungen insgesamt findet seinen Ausdruck in der dynamischen Artikulierung verschiedener Kapitalformen, als ein Verhältnis von Distribution und Allokation gesellschaftlicher Ressourcen und gesellschaftlicher Macht.